

Hlavová vrbá
– symbol
kultúrnej
krajiny

Na začiatku bola vrba ...

Výskyt hlavových vrb je výsledným produktom i svedectvom mnohoročnej ľudskej činnosti v kultúrnych krajinách Európy. Pretože v minulosti boli oveľa bežnejšie, stali sa dôležitou súčasťou prírody, v ktorej vytvárali stanovišťa pre výskyt zaujímavých druhov živočíchov a rastlín.

Hlavové vrby v ostatných desaťročiach stratili svoju ekonomickú využiteľnosť a preto, v dnešnej dobe, majú skôr ekologický a krajinársko-estetický význam, podobne ako vysokokmenné ovocné sady.

Väčšina druhov vrb je plne využívaná človekom, odkedy potrebuje príbytok, oplodenie, drevené nástroje a pletivo. Archeologické vykopávky dobre dokumentujú ich všestranné používanie a rozsiahlosť územia výskytu od dávnych čias. Skúsenosti ukázali, že vrba je rýchlo sa regenerujúci zdroj energie a stavebného materiálu. Už v minulosti poznali aj jej liečivé vlastnosti. Uznával ju napr. aj grécky lekár Hippokrates a civilizácia starého Egypta.

Hlavová vrba je výsledkom špeciálneho spôsobu využívania vrby, založeného na jej regeneračnej schopnosti a vitalite. Početné maľby poukazujú na to, že hlavové vrby zohrávali dôležitú úlohu hlavne v dedinskom a roľníckom živote. Roľnícke zvyky, verše, porekadlá a legendy dokazujú jej význam v mystike. Od polovice minulého storočia sa postupne vytráca. Trvalé lesné hospodárenie, ťažba uhlia, ropy, zemného plynu, využívanie cementu a priemyselných stavebných materiálov prevzali úlohu vrby ako "nevyčerpatelného" zdroja dreva a stavebného materiálu.

V súčasnosti miznutím prírodných biotopov hlavová vrba nadobúda nové postavenie v druhovej a krajinárskej ochrane. V kultúrnych krajinách má rovnaký význam ako staré ovocné stromy.

Vrba ako domov

Hlavová vrba, pre mnohých na prvý pohľad absolútne nezaujímavá drevina, poskytuje až neuveriteľné prostredie pre život iných rastlinných a živočíšnych druhov.

Pozoruhodné je osídlenie neparazitujúcimi rastlinami, ktoré sa usídlili na vrbe vďaka nahromadenému prachu, spráchnivenému drevu a vhodnej vlhkosti.

V Holandsku našli na hlavových vrbach 112 druhov rastlín, najhojnejší bol ľuľok sladkohorký. Okrem vyšších cievnatých rastlín na nej možno nájsť aj celý rad lišajníkov, machorastov a stromových húb.

Hlavové vrby sú nesmierne dôležité pre veľký počet živočíchov, ktoré ich obývajú. Výskumníci našli na 5 skúmaných druhoch vrb až 450 druhov roztočov a hmyzu.

Staršie hlavové vrby poskytujú živé aj odumierajúce drevo v rôznom stupni rozpadu. Preto tu nájdeme aj chrobáky viazané na drevo - xylobiontné druhy. V Nemecku štvrtina týchto druhov chrobákov patrí k obyvateľom hlavových vrb a jej húb.

Aj u nás obývajú hlavové vrby vzácne druhy chrobákov. Nájdeme tu pižmovca hnedého, kováčika hrubého, žltočierneho a krížikového, fuzáča pižmového, vrbového a dvojbodkového, krasoňa lúčneho i roháčika obyčajného, atď. Tieto vrby obývajú aj iné drobné živočích, nápadné sú napr. niektoré druhy slimákov. Ako denné úkryty alebo brioHy využívajú duté kmene vrb kuny, králiky, ondatry, užovky fľkané, včely, osy, sršne a iné živočích.

V dutinách často nájdeme netopiere a mnohé druhy vtákov - obývajú dokonca aj vrch hlavy. Napríklad oriešok obyčajný, žltochvost hôrny, žltochvost domový, červienka obyčajná, muchár sivý, trasochvost biely, rôzne druhy sýkoriek, vrabec poľný, ďateľ malý, kačica divá, holub plúžik, myšiarka ušatá, sokol myšiar a sova obyčajná.

Hlavové vrby a kuvik

V mnohých krajinách majú hlavové vrby veľký význam pre prežitie kuvikov, pretože tieto typy dutín kuvikom vyhovujú na hniezdenie. U nás na Slovensku žije veľmi silná populácia kuvikov na hospodárskych dvoroch poľnohospodárskych družstiev a štátnych majetkov. Avšak pre veľké zmeny v systéme hospodárenia budú mať hlavové vrby pre kuvikov aj u nás stále väčší význam ako útočisko po rozpade týchto veľkých hospodárskych dvorov.

Samozrejme, že ochranou hlavových vrb kuvikom poskytujeme len možnosť hniezdenia. Ak chceme, aby prežili, okolité plochy im musia poskytnúť dostatok potravy a umožniť im typický spôsob lovu nízkym letom. Podobne ako v ovocných alebo vysokokmenných sadoch, aj v tomto prípade treba okrem starostlivosti o staré hlavové vrby a pestovanie mladších, zabezpečiť aj typické

extenzívne využívanie okolitej krajiny ako lúk alebo pasienkov. Ak sa okolité plochy začnú v podstatnej miere poľnohospodársky využívať alebo sa nechajú zarásť kríkmi a stromami, potom už nemajú tieto hlavové vrby pre kuvika význam hniezdnej ponuky. Okrem toho je tiež dôležité, aby vrby boli viacmenej roztrúsené a netvorili len súvislý rad.

Starostlivosť o hlavové vrby

Našťastie ešte aj dnes môžeme nájsť hlavové vrby. Najčastejšie sú veľmi zanedbané a zarastené vo vegetácii ich ľahko prehladneme.

Prv než začneme vysádzať nové, musíme sa postarať o staré, zanedbané hlavové vrby, pretože majú veľkú hodnotu pre druhovú ochranu. Možno aj túto zimu sa ďalšie vrby zlomia pod ťarchou svojich konárov. Možnosť ich revitalizácie je jedine odvetvením. Silnejšie konáre po orezaní týchto starých vrb používame na pestovanie.

Predtým než pristúpime k ošetrovaniu, musíme získať súhlas majiteľa alebo správcu. S nimi treba dohodnúť spôsob využitia odrezaných konárov, termíny a spoluprácu. To isté platí aj pre vysádzanie. Pri práci treba odrezaný materiál ukladať pekne na kopy a zväzovať tenšími prútmi. Ak by sme konáre nechali pod stromom neuložené, sťažovali by nám ďalšiu činnosť. Podľa možnosti by sme mali hľadať spôsob využitia týchto odrezkov. Dnes sa ponúka možnosť ich využitia vysádzaním na brehoch, na svahoch alebo v rámci rekultivácií.

Využitelnosť odrezkov je ovplyvnená dĺžkou intervalov medzi jednotlivými rezmi. Každoročné orezávanie zabezpečí košíkársky materiál, dvoj- až trojročné intervaly sú vhodné na raždie. Interval nesmie prekročiť päť rokov. Tie hlavové vrby, ktoré sa už rozpadávajú, je vhodné odvetvovať v dvoj-, trojročných intervaloch. Optimálne je pravidelné dodržiavanie týchto intervalov.

K starostlivosti o hlavové vrby patrí aj výrub alebo presvetľovanie tieniaceho porastu v bezprostrednej blízkosti.

Pri odvetvovaní starých vrb musíme dávať pozor, aby sme v žiadnom prípade neodstránili epifytické rastliny, machorasty alebo huby. Staré rozpadnuté vrby treba ponechať do úplného rozpadu. Vedľa nich môžeme založiť nové.

Konáre musíme odrezávať čo najtesnejšie pri hlave, len tak zabezpečíme zväčšovanie hlavy. Nemusíme sa obávať nedostatku rašiacich konárov. Ak neodrežeme konáre tesne pri hlave, sťažuje nám to ďalšie ošetrovanie a ani hlava nebude tak intenzívne rásť.

Tesne pri hlave neodvetvujeme len v prípade, ak zachraňujeme veľmi zanedbaný starý strom s obrovskými konármi. V takom prípade nechávame 10-20 cm časti konárov, aby mal takýto strom možnosť vyhnať mladé prúty.

Nie je žiaduce urýchľovať proces práchnivenia hlavy, potrebná je len trpezlivosť. S odvetvovaním by sa nemalo začať pred koncom septembra. Orezávať možno počas celej zimnej polovičky roka, ak nie je mráz. Veľmi dobré výsledky sa dosahujú rezaním tesne po odkvitnutí vrúb. Počas kvitnutia neodvetvujeme z toho dôvodu, že kvety slúžia ako prvá potrava pre včely. Nevýhodou je iba neskoršie vyhánanie prútov. Existujú však aj krajiny, kde je od 1. marca zakázané odvetvovať vrby.

Nie je hlava ako hlava

Postupný vznik hlavovej vrby cieľným orezávaním je závislý od veľkosti zasadených konárov a od zvolenej výšky miesta vytvárania sa budúcej hlavy.

Veľmi rozšírený je názor, že vrba musí niekoľko rokov rásť, a až potom, keď dosiahne dostatočnú výšku, z nej možno začať vytvárať hlavovú vrbu. Napriek tomuto všeobecne rozšírenému názoru možno s výchovným rezom začať už v prvom roku po vysadení, v ktorom dostatočne dlhé konáre treba vo vybranej výške odrezať.

Po náraste zvyčajne veľkého množstva výhonkov v najvyššej časti "stromu" je dôležité koncom mája odstrániť bočné výhonky a púčiky, a to od zeme do výšky asi 20 cm pod koncom hlavy (šírka dvoch dlaní).

Bočné konáre musíme odrezávať tesne pri kmeni. Nesmú nám zostať tzv. vešiaky. Potom odporúčame vykonať kontrolu v auguste s opakovaním horeuvedeného postupu. Hlavu môžeme prvýkrát odvetvovať už v zimnej polovičke prvého roka od novembra do začiatku marca.

Hlava sa začne vytvárať po objavení sa nových výhonkov a po zacelení okrajov rán. Skúsenosti ukazujú, že týmto skorým odvetvovaním hláv sa vyvoláva zosilnená tvorba koreňov, čo prispieva k vitalizácii rastliny. Tvorba biomasy

v nasledujúcom roku je neporovnateľne väčšia ako pri nerezaných exemplároch.

Aj v druhom roku je žiadúce odstránenie bočných výhonkov až po konáre hlavy (máj/jún). V zimnej časti roka znovu odvetvujeme hlavu.

V treťom roku už vrba nevyháňa toľko bočných výhonkov. Treba ich však pri pravidelných kontrolách v máji/júni odstraňovať. Ak má kmeň priemer 10 cm a viac, od tretieho roka striháme hlavu v 2-3-ročných intervaloch. Podľa priemeru kmeňa a priemeru hlavových konárov rozhodneme, kedy máme prejsť k 5-ročnému intervalu - ak si povaha využitia nevyžaduje častejší rytmus.

Ak vrba nedosahuje žiadanú výšku, pri prvej strihačke hlavy necháme neodrezaný jeden vybraný konár, čo možno najsilnejší. Všetky ostatné konáre odstránime vyššie uvedeným spôsobom. V nasledujúcom roku ostriháme všetky výhonky s výnimkou tohto hlavného. Ak konár dosiahne v mieste svojej päty priemer kmeňa, možno ho, opäť v zimnej polovičke roka, odvetviť v požadovanej výške budúcej hlavy. Takisto odstránime bočné konáriky. Po zhodení vedúceho konára postupujeme vo výchovných rezoch tak, ako je to opísané vyššie.

Prv než začneme z vríb vytvárať hlavové, alebo skôr, ako začneme sadiť nové s cieľom vypestovať z nich hlavové, musíme si ujasniť, na čo budeme používať odrezaný materiál. Na základe toho si musíme zvoliť aj druh vrby (napr. vrba biela nie je vhodná na košíkárske účely). Tým sa zabezpečí i dlhodobá starostlivosť.

Vrbové konáre a kôra sú maškrtou pre dobytok i pre zver. Preto treba na pasienkoch zabezpečiť ich ochranu. Mladá vrba je krajinársky atraktívna už od prvého roku, pre vtáctvo a iné zvieratá až s pribúdajúcim vekom.

Pestovanie hlavových vríb

Pre vypestovanie hlavových vríb používame najhrubšie konáre z odvetvených vríb z okolia alebo z regiónu. Vhodné sú konáre vrby bielej (*Salix alba*), vrby košíkárskej (*Salix viminalis*), vrby purpurovej (*Salix purpurea*) a vrby krehkej (*Salix fragilis*).

Sadíme ich na brehy vôd alebo pozdĺž ciest. Možno ich tiež sadiť do húštin, minimálne v 2 m odstupoch.

Hlavové vrby a biodiverzita

Hlavové vrby poskytujú životný priestor pre množstvo živočíšnych druhov, z ktorých veľká časť je zákonom chránená a má z tohoto dôvodu finančne vysokú spoločenskú hodnotu.

- **Chrobáky**

bystruška fialová (*Carabus violaceus*), bystruška vráskatá (*Carabus intricatus*), húseničiar pižmový (*Calosoma sycophanta*), pižmovec hnedý (*Osmoderma eremita*), kováčik hrubý (*Elatер ferrugineus*), kováčik žltočierny (*Ampedus elegantulus*), kováčik krížikový (*Betarmon ferrugineum*), fuzáč pižmový (*Aromia moschata*), fuzáč vrbový (*Lamia textor*), fuzáč dvojbodkový (*Oberea oculata*), krasoň lúčny (*Agrilus pratensis*), roháčik obyčajný (*Dorcus parallelipedus*)

- **Obojživelníky**

hrabavka škvrnitá (*Pelobates fuscus*), rosnička zelená (*Hyla arborea*)

- **Vtáky**

dudok chochlatý (*Upupa epops*), krakľ'a belasá (*Coracias garrulus*), lelek lesný (*Caprimulgus europaeus*), d'ateľ malý (*Dendrocopos minor*), d'ateľ prostredný (*Dendrocopos medius*), d'ateľ hnedkavý (*Dendrocopos syriacus*), d'ateľ veľký (*Dendrocopos major*), žlna zelená (*Picus viridis*), d'ateľ čierny (*Dryocopus martius*), kuvik plačlivý (*Athene noctua*), myšiarka ušatá (*Asio otus*), myšiarka močiarna (*Asio flammeus*), plamienka driemavá (*Tyto alba*), sova lesná (*Strix aluco*), výrik obyčajný (*Otus scops*), výr skalný (*Bubo bubo*), kôrovník krátkoprstý (*Certhia brachydactyla*), mlynárka dlhochvostá (*Aegithalos caudatus*), muchárik sivý (*Muscicapa striata*), oriešok hnedý (*Troglodytes troglodytes*), strakoš kolesár (*Lanius minor*), svrčiak riečny (*Locustella fluviatilis*), sýkorka belasá (*Parus caeruleus*), sýkorka bielolíca (*Parus major*)

- **Cicavce**

bielozúbka bielobruchá (*Crocidura leucodon*), dulovnica menšia (*Neomys anomalus*), jež východoeurópsky (*Erinaceus concolor*), netopier fúzatý (*Myotis mystacinus*), večernica malá (*Pipistrellus pipistrellus*), plch záhradný (*Eliomys quercinus*)

Vydavateľ:

Občianske združenie TATRY
KEMI 627/5, 031 04 Liptovský Mikuláš
Tel./fax: 044/553 10 27
E – mail: wolf@mail.viapvt.sk
<http://www.ekokompas.host.sk>
<http://www.seps.sk/zp/oztatry>

Bankové spojenie:

Dexia banka Slovensko, a.s., Liptovský Mikuláš
Číslo účtu: 8108976001/5600

Pri príprave tohoto materiálu sme použili text článku pána H. D. Koeppela "Je dicköpfiger desto wertvoller" publikovaného v časopise Ornis 1/92 v preklade a úprave Alexandra Kürthyho a Milana Licharda.

Korektúry: Mgr. Rudolf Pado, RNDr. Jana Júdová, PhD.

Aktivity kampane „Toky nie sú stoky!“, zameranej na občiansky aktivizmus a občiansku zodpovednosť voči miestnym tokom, realizujeme vďaka finančnej podpore REC Slovensko v rámci Dunajského regionálneho projektu financovaného z prostriedkov UNDP/GEF, Nadácie Stichting Overal (Holandsko), Ministerstva školstva SR, Nadácie pre deti Slovenska – program „Hodina deťom“. Ďakujeme.